

Non-governmental (civil-society) organizations as an indicator of the degree of democratic development in state and an important civil society institution

Значення неурядових (громадських) організацій як показника рівня демократії та розвитку громадянського суспільства у державі

Bohdana Cherniavska

Key words:

non-governmental (civil-society) organizations, freedom of association, democracy, right of association, public authority, civil society institution.

Ключові слова:

неурядові (громадські) організації, свобода асоціації, демократія, право на об'єднання, державний орган, інститут громадянського суспільства.

Кожна держава, яка проголошує себе демократичною, соціальною та правовою, обов'язково має гарантувати і забезпечувати право приватних осіб на об'єднання. Це необхідно з огляду на важливість розвитку громадянського суспільства та природну потребу людини в комунікації з іншими людьми¹.

Історично люди об'єднувались у певні осередки, організації, інституції, оскільки відчували більше можливостей впливу на навколишнє середовище через бажання забезпечити безпеку як першочергову потребу кожної людини, задля обміну інформацією та навичками і, звісно ж, задля реалізації певних інтересів. Так виник унікальний витвір людської цивілізації – держава, яку можна визначити як форму організації суспільства, носія публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, що здійснюють управління суспільством від імені народу². У держави як інституту, що має усі важелі впливу, ресурси та інструменти, своєю чергою виникає обов'язок та необхідність захищати менші об'єднання, співпрацювати з ними та враховувати їхні потреби.

В Україні та світі діє величезна кількість так званих «неурядових організацій». Ці організації різні: деякі з них невеликі та обмежені за територією, на яку розповсюджується їх діяльність, інші – дуже значні ініціативні організації з різноманітними напрямками дії; більша частина з них – це організації, що засновані на членстві, хоча багато функціонують і без нього, маючи при цьому значну підтримку.

Під неурядовою організацією, відповідно до Рекомендацій CM/Rec(2007)14, слід розуміти добровільний самоврядний орган чи організацію, що базується на членстві або без членства, які створено переважно для досягнення некомерційних цілей її засновників або учасників³. Варто підкреслити, що цей термін не єдиний, який притаманний більшості правових систем Європейського Союзу, його використання в універсальних та регіональних стандартах стосується дуже широкого спектру інституційних форм, зокрема: асоціацій, громадських організацій, коаліцій, благодійних організацій, фондів, неприбуткових корпорацій, товариств, трастів тощо⁴.

Про значення та важливість неурядових організацій як форми реалізації права на об'єднання свідчить закріплення цього права у «міжнародному документі першої важливості» – Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року⁵, стаття 20 якої проголошує: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій...». У статті 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) від 04 листопада 1950 року міститься більш розширене положення: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів

¹ Мельник Р.С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ, 2015. С. 17.

² Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. Київ: Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 142.

³ Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to Member States on the legal status of NGOs in Europe. (Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007 at the 1006th Meeting of the Ministers' Deputies). Available at: <https://www.osce.org/odihr/33742?download=true>.

⁴ Associationline. Інтерактивний путеводитель для государственных властей и гражданского общества по теме свободы ассоциаций/НПО. Введение в проблему свободы ассоциаций/НПО. URL: <https://bit.ly/2SL7dFD>.

⁵ Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН (PES/217 A) від 10.12.1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#top.

і свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам...»⁶. Крім того, існують гарантії свободи об'єднання, що стосуються певних верств суспільства, таких як діти, захисники прав людини, державні службовці, національні меншини, біженці і особи без громадянства, захисники природи, а також неурядові організації міжнародного характеру.

Варто зазначити, що Рада Європи визнала значення неурядових організацій не тільки на національному, а й на міжнародному рівні, про що свідчить прийняття Європейської конвенції про визнання правового статусу міжнародних неурядових організацій (далі – МНО) від 24 квітня 1986 року⁷. Ми не будемо зачіпати питання, суб'єктами якого права є МНО (адже це не є предметом нашого дослідження), а лише зазначимо, що у преамбулі цієї Конвенції проголошується, що Рада Європи визнає виконання міжнародними неурядовими організаціями роботи в інтересах міжнародної спільноти, особливо в науковій, культурній, благодійній, філантропічній, освітній галузях та в галузі охорони здоров'я, а також їх внесок у реалізацію цілей і принципів, викладених у Статуті Організації Об'єднаних Націй і Статуті Ради Європи.

Розкриваючи питання про значення неурядових організацій як показника рівня демократії в державі та суспільстві, необхідно зупинитися і на висвітленні проблематики такого явища, як демократія, її ознак та елементів.

Демократія – політична організація влади народу, за якої забезпечується: рівна участь усіх і кожного в управлінні державними й суспільними справами; виборність основних органів держави і законність у функціонуванні всіх суб'єктів політичної системи суспільства; забезпечення прав і свобод людини і меншості відповідно до міжнародних стандартів⁸. Згідно з позицією американського політолога Ларрі Дайманда, демократія складається з чотирьох ключових елементів: політичної системи, для якої характерне обрання та зміна уряду шляхом вільних і чесних виборів; активна участь народу у політиці та громадянському житті; захист прав усіх громадян; верховенство права, в якому закони та процедури застосовуються однаково до всіх громадян⁹.

Варто зазначити, що побудова демократичного суспільства передбачає поступову передачу владних повноважень громадянським структурам. Ось чому особливої актуальності набуває питання про роль і місце неурядових організацій у цій системі. Звертаючись до критерію «демократичне суспільство», Європейський суд з прав людини надав особливого значення плюралізму, толерантності та широті поглядів. У цьому контексті він зазначив, що, хоча окремі інтереси в окремих випадках мають бути підпорядковані інтересам групи, демократія не може означати, що завжди має панувати думка більшості: має досягатися рівновага, що забезпечується справедливим та належним ставленням до меншості та виключає будь-які зловживання домінуючим становищем.

Неурядові організації зазвичай істотно сприяють розвитку й реалізації демократії та прав людини у державі, зокрема, шляхом заохочення суспільної обізнаності, участі у громадському житті та забезпечення прозорості й підзвітності органів державної влади, сприяння розвитку культурного життя та соціальному благополуччю демократичного суспільства.

Протягом останніх десятиліть роль неурядових (громадських) організацій, зокрема в пострадянських країнах, неухильно зростає. Це пояснюється тим, що в процесі адміністративної реформи держави відмовилися від низки функцій з управління суспільством, що можуть бути виконані громадськими організаціями. Підвищення ролі громадських організацій в Україні останнім часом є об'єктивною закономірністю з огляду на те, що існує тенденція активізації та об'єднання людей, коли їм потенційно загрожує небезпека. Процеси інтеграції України до європейського співтовариства зумовили необхідність переходу від пасивної життєвої позиції, яка не так давно домінувала в масовій свідомості, до активної та ініціативної. З'явилась велика кількість волонтерських організацій, об'єднань ветеранів, правозахисних організацій, організацій, що відстоюють та контролюють дотримання органами державної влади, іншими суб'єктами принципу прозорості та організацій, що здійснюють антикорупційну діяльність, тощо. Саме через організації привертається увага громадськості та держави до проблем певних соціальних груп, вони сприяють позитивним змінам у свідомості людей. Подібні об'єднання відіграють важливу роль у наданні допомоги людям, які перебувають у важких життєвих ситуаціях. Вони мають

⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. Офіційний вісник України, 1998. № 13 (№ 32 від 23.08.2006). С. 270.

⁷ Європейська конвенція про визнання правового статусу міжнародних неурядових організацій: Рада Європи від 24.04.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_683.

⁸ Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. С. 147.

⁹ Diamond, L., Lecture at Hilla University for Humanistic Studies 21 January 2004: "What is Democracy"; Diamond, L. and Morlino, L., The quality of democracy. In Diamond, L., In Search of Democracy. London : Routledge, 2016.

велике значення там, де держава з певних причин не надає допомогу або не вирішує такі нагальні питання. Це може бути пов'язано, до прикладу, з малою чисельністю цільової групи або недостатністю інформування, а комерційна допомога своєю чергою недоступна або нерентабельна. У деяких випадках держава або місцева влада можуть делегувати вирішення питання певної громади місцевим організаціям, надаючи їм фінансування та можливу підтримку.

Таким чином, роль неурядових (громадських) організацій розкривається через широкий спектр видів діяльності. Не переоцінюючи важливість останніх, зазначимо, що організації діють як засіб зв'язку між різними сегментами суспільства та органами державної влади; є ініціаторами змін до законодавства; роблять внесок у розвиток надійної та збалансованої державної політики; ініціюють надання допомоги тим, хто її потребує; здійснюють контроль за дотриманням діючих зобов'язань відповідно до національного та міжнародного права; надають засоби для самореалізації людини, а також окреслюють шляхи просування й захисту їх спільних інтересів.

Неурядові (громадські) організації часто сприяють «розгляду та вирішенню важливих для суспільства проблем і питань, таких як стан навколишнього середовища, сталий розвиток, попередження злочинності, розширення прав і можливостей жінок, соціальна справедливість, захист прав споживачів, реалізація інших прав людини»¹⁰.

Обов'язковим елементом розвинутої держави є громадянське суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів¹¹. Саме громадські організації допомагають стати державі правовою, а суспільству – громадянським, адже вони сприяють розв'язанню низки державних завдань.

Сафарі Здравка, голова «Форуму жіночої солідарності», зазначає: «Громадські організації – це показник здоров'я суспільства. Вони, з одного боку, гнучкі, а з іншого – схожі на людську совість. Треба навчитися прислухатися та радитися з ними». Громадські організації здатні не тільки порушувати питання соціального розвитку держави і суспільства, а й ставити на порядок денний та допомагати вирішувати цілий ряд соціальних проблем¹². Візьмемо, до прикладу, державну молодіжну політику України. Молодь як соціальна група найменш обмежена стереотипами минулого, а тому більш схильна до впровадження інновацій, змін та реформ. Особливо це важливо з огляду на те, що Україна є молодою країною, яка розвивається і знаходиться у перехідному періоді інтеграції до європейської спільноти. Варто зазначити, що здійснення державної молодіжної політики не може бути успішним без урахування настроїв та тенденцій у молодіжному середовищі, діяльності молодіжних організацій, адже потенціал і соціальний ресурс молоді є основою для модернізації суспільства, саме вони є рушійною силою розвитку держави. Підхід до державної молодіжної політики повинен полягати насамперед у визнанні її частиною загальної соціальної політики, а співпраця органів державної влади із громадськістю (в тому числі через громадські організації) є основним її механізмом. Так, зокрема, військово-патріотичні об'єднання допомагають у громадянському та політичному вихованні молоді. А розвиток культурних і моральних цінностей у молодого покоління необхідний для того, щоб молода людина утвердилася як унікальна особистість. Правовий захист, соціальна адаптація молоді, розвиток системи соціальних служб для молоді – ці напрями діяльності різноманітних громадських організацій спрямовано на захист прав і свобод людини, на організацію дозвілля, на розвиток особистості, на її підтримку¹³. Все це є важливим, адже «здорове» активне громадянське суспільство – неодмінна ознака розвинутої країни. Ми підтримуємо позицію Джеффри Ерліха, заступника голови Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, стосовно можливості створення позитивного замкнутого кола, коли держава підтримує громадянське суспільство, яке у відповідь підтримує більш демократичну та спроможну на реагування владу¹⁴.

¹⁰ Резолюція 21/16 Ради з прав людини ООН, п. 4; Резолюція 24/5 Ради по правам людини ООН, ст. 5.; Рада з прав людини ООН, Захист правозахисників (12.04.2013 р.), A / HRC / RES / 22/6, зокрема пп. 5 і 13–20.; African Commission on Human and Peoples' Rights, Concluding observation of the African Commission on Human and Peoples' rights in respect of Egypt [Заключне зауваження Африканської комісії з прав людини і народів щодо Єгипту], 3rd Period Report, 27 April – 11 May 2005, para. 29.

¹¹ Енциклопедія сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31976.

¹² Марина К. Роль і місце громадських організацій у діалозі влади та суспільства. Інтернет-журнал «Меценат», 2003. № 11–12. URL: http://www.maecenas.ru/doc/2003_11_12.html.

¹³ Чулюкова С.А. Общественные организации (объединения) и их роль в становлении гражданского общества. Москва : Издательство «Академия естествознания», 2012. 282 с. URL: <https://www.monographies.ru/ru/book/section?id=5180>.

¹⁴ З виступу Джеффри Ерліха на Національній конференції «Партнерство та співпраця між державними органами влади та організаціями громадянського суспільства в Україні: успіхи та виклики», організованій офісом Координатора проєктів ОБСЄ в Україні у партнерстві із Адміністрацією Президента України та Міністерством молоді та спорту України і у співпраці із ОБСЄ/БДІПЛ та Офісом Ради Європи в Україні (18–19 грудня, Київ). URL: <https://www.prostir.ua/?focus=pro-satelitni-rahunky-spromozhnist-ohs-a-takozh-zrady-ta-peremohy-u-vzajemodiji-vlady-ta-hromadyanskoho-suspilstva>.

Варто зазначити, що неурядові (громадські) організації (як інститути громадянського суспільства) відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні дотримання прав людини, демократії та верховенства права, на що неодноразово зверталась увага представників країн – учасниць ОБСЄ. У низці документів ОБСЄ, особливо в Копенгагенському документі 1990 року, вказується, що всі види об'єднань, груп, які відстоюють спільні інтереси, зокрема профспілки і політичні партії, надзвичайно важливі для життєздатної демократії. У цьому документі підкреслюється значення поваги до «прав[а] кожного самостійно або спільно з іншими вивчати та обговорювати питання дотримання прав людини і основних свобод, готувати та обговорювати міркування щодо поліпшення захисту прав людини і більш досконалих засобів забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини»¹⁵.

Громадські організації справедливо називають каталізаторами зв'язку між громадянами та державою, що займаються суспільно значущою діяльністю, які через механізми громадського контролю сприяють підвищенню ефективності роботи державних служб і судової системи. Варто зазначити, що чим активніше громадські організації працюють у регіоні, тим краще виконують свої функції органи державної влади та органи місцевого самоврядування і тим меншою стає соціальна напруга у суспільстві¹⁶.

Значення громадських організацій вбачається також у тому, що вони можуть або апелювати до громадської думки через засоби масової інформації, або використовувати надані законодавством можливості звернення у державні органи.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, ми робимо такі висновки:

- кожна розвинута демократична держава обов'язково має гарантувати і забезпечувати право на об'єднання в неурядові (громадські) організації та інші форми асоціацій;
- свобода об'єднання у неурядові (громадські) організації є надзвичайно важливою для людини і громадянина, оскільки вона надає право колективно висловлювати, відстоювати, захищати свої інтереси і спільно досягати своїх цілей;
- норми, що проголошують і гарантують право на об'єднання у неурядові (громадські) організації, знайшли місце в багатьох міжнародних документах, прийнятих такими організаціями, як Рада Європи, ОБСЄ, ООН тощо, що підкреслює їх важливість;
- авторитетність та вплив неурядових (громадських) організацій підтверджується тим, що договірні органи ООН надають їм можливість участі у підготовці та обговоренні доповідей, які подаються державами – учасниками договорів, а також у подальшій роботі за підсумками розгляду цих документів;
- через неурядові (громадські) організації забезпечується можливість участі індивіда у відкритій дискусії щодо сутності демократії, яка є необхідною умовою, що допомагає вирішувати суспільні проблеми; надає реальну можливість впливу громадянина на державну політику;
- неурядові організації відіграють велику роль у досягненні та підтримці демократії, адже одним із її елементів є активна участь народу, громадян держави у політиці та громадянському житті;
- неурядові (громадські) організації сприяють вирішенню важливих для суспільства проблем і питань, таких як стан навколишнього середовища, сталий розвиток, попередження злочинності, розширення прав і можливостей жінок, соціальна справедливість, захист прав споживачів, реалізація інших прав людини;
- держава та громадські організації взаємно пов'язані і забезпечують розвиток один одного, включаючи взаємний контроль. Зокрема, такий механізм, як громадський контроль, сприяє підвищенню ефективності роботи органів державної влади, місцевого самоврядування та судової влади;
- громадські організації найчастіше виступають ініціаторами активізації питань соціального розвитку держави і суспільства та є інструментом розв'язання проблем, що не можуть бути вирішені державою за допомогою власних ресурсів;
- молодіжні громадські організації відіграють важливу роль у розбудові громадянського суспільства та позитивних змінах, адже молодь є рушійною силою розвитку держави;
- сьогодні неурядові (громадські) організації покликані стати важливим чинником підвищення активності громадян, їх широкого залучення до вирішення важливих питань суспільного

¹⁵ Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ ОБСЄ : витяг з міжнародного документу від 29.06.1990 р. П. 26. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082.

¹⁶ Гарькін І.Н., Гарькіна І.А. Роль громадських організацій у розвитку будівельного комплексу. Молодий вчений, 2014. №5. С. 440–442. URL: <https://moluch.ru/archive/64/10327/>.

- і державного будівництва, зміцнення демократичних цінностей у свідомості людей, адже активне громадянське суспільство є неодмінною ознакою розвинутої країни¹⁷;
- з огляду на роль та значущість неурядових (громадських) організацій як елемента громадянського суспільства, а також показника стану демократії в країні, держави повинні створювати максимально сприятливі умови для створення, функціонування та розвитку об'єднань громадян.

Анотація

У статті досліджуються питання щодо зобов'язання держави гарантувати та забезпечувати право на об'єднання. Автор обґрунтовує важливість та значення неурядових (громадських) організацій (далі – НУО) для суспільства й держави. Основним положенням є те, що свобода об'єднання – це право природне і через нього громадяни мають змогу колективно відстоювати та захищати свої інтереси, ефективно їх реалізовувати, що допомагає їм спільно досягти своїх цілей. Для проведення ґрунтовного дослідження автор розглядає різні дефініції з метою пошуку оптимального підходу до визначення НУО. Аналітична база статті будується як на міжнародно-правових стандартах, так і на успішній юридичній практиці функціонування НУО. Після короткого огляду аргументів для різних інституційних форм НУО підкреслюється, що найважливішим аспектом права на свободу об'єднання є те, що держава повинна забезпечити громадянам можливість створювати організації, які мають правосуб'єктність, щоб бути учасниками правовідносин. Автор також звертає увагу на зв'язок між досліджуваним правом та свободою вираження поглядів, свободою совісті та віросповідання, правом власності, правом на приватне життя, свободу та конфіденційність комунікацій тощо. Дослідження заохочує дискусію про роль НУО як каталізатора відносин між громадянами та державними органами. Зокрема, підкреслюється їх роль у ініціюванні змін до законодавства; сприянні у розробці надійної та збалансованої державної політики; контролі дотримання державними органами, органами місцевого самоврядування існуючих зобов'язань відповідно до внутрішнього та міжнародного законодавства. У статті наведено аргументи на підтвердження того факту, що через різні механізми, зокрема громадський контроль, громадські організації сприяють підвищенню ефективності органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Також автор наголошує на тому, що громадські організації є інструментами для самореалізації людини, особливо молоді, а молодіжні громадські організації – рушійною силою розвитку держави, що повинна формувати порядок денний у країні. Узагальнивши усі вищезгадані висновки, автор стверджує, що саме НУО є каталізаторами зв'язку між суспільством та державою, показником рівня демократії. У статті наводяться аргументи на користь того, що держава та громадські організації взаємно пов'язані і забезпечують розвиток один одного. На основі результатів цього дослідження було запропоновано деякі рекомендації для сприяння розвитку інституту НУО.

Summary

The article constitutes an initial attempt to combine the author's reflection on the issues related to the obligation of the State to guarantee and ensure the individuals; right of association. Thus, current paper evaluates the meanings and consequences of the contemporary phenomenon – non-governmental (social) organizations (hereinafter – NGO). Its central theme is an argument that the freedom of association provides individuals with the right to express collectively their interests, thus promoting them effectively which allows to citizens to jointly achieve their goals. In order, to develop particular thesis, the author goes over the debates on the search of optimal approach to the NGO definition. The analytical framework of the article is built around both international legal standards and successful legal practices on the NGO functioning. After briefly reviewing the arguments for different institutional forms of NGOs, it is emphasized that the most important aspect of the right to freedom of association is that citizens should be able to create organizations that have legal personality with an aim to cooperate in the public interest field. Obviously, without such an option, this right would not make any difference. It also calls attention to the nexus between investigated right and freedom of expression, freedom of conscience and religion, the right to own property, the right to privacy, freedom and confidentiality of communications, etc. Finally, this research encourages debates about the NGO's role as catalyst between different segments of society and public authorities. Particularly, they are the initiators of changes in legislation; contribute to the development of reliable and balanced public policy; monitor compliance

¹⁷ Роль негосударственных некоммерческих организаций в построении сильного гражданского общества. Министерство юстиции Республики Узбекистан. URL: https://www.minjust.uz/ru/library/own_publications/71192/.

with the existing obligations in accordance with the domestic and international law; provide the means for human self-realization, etc. Having summarized all above mentioned finding, the author argues that it is NGOs make the State substantiated with the rule of law, thus possessing society as civil. Based on the results taking from the present survey, some recommendations were suggested in order to facilitate the development of NGO's system.

Використана література:

1. Мельник Р.С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ, 2015. 168 с.
2. Ващенко К.О., Корнієнко В.О. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. Київ : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
3. Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to Member States on the legal status of NGOs in Europe. (Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007 at the 1006th Meeting of the Ministers' Deputies). Available at: <https://www.osce.org/odihr/33742?download=true>.
4. Associationline. Интерактивный путеводитель для государственных властей и гражданского общества по теме свободы ассоциаций/НПО. Введение в проблему свободы ассоциаций/НПО. URL: <https://bit.ly/2SL7dFD>.
5. Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН (PES/217 A) від 10.12.1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#top.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*, 1998. № 13 (№ 32 від 23.08.2006).
7. Європейська конвенція про визнання правового статусу міжнародних неурядових організацій: Рада Європи від 24.04.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_683.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
9. Diamond, L., Lecture at Hilla University for Humanistic Studies 21 January 2004: "What is Democracy"; Diamond, L. and Morlino, L., The quality of democracy. In Diamond, L., In Search of Democracy. London : Routledge, 2016.
10. Резолюція 21/16 Ради з прав людини ООН, п. 4; Резолюція 24/5 Ради по правам людини ООН, ст. 5.; Рада з прав людини ООН, Захист правозахисників (12.04.2013 р.), A / HRC / RES / 22/6, зокрема пп. 5 і 13–20.; African Commission on Human and Peoples' Rights, Concluding observation of the African Commission on Human and Peoples' rights in respect of Egypt [Заключне зауваження Африканської комісії з правам людини і народів щодо Єгипту], 3rd Period Report, 27 April – 11 May 2005, para. 29.
11. Енциклопедія сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31976.
12. Марина К. Роль і місце громадських організацій у діалозі влади та суспільства. *Інтернет-журнал «Меценат»*, 2003. № 11–12. URL http://www.maecenas.ru/doc/2003_11_12.html.
13. Чулюкова С.А. Общественные организации (объединения) и их роль в становлении гражданского общества. Москва : Издательство «Академия естествознания», 2012. 282 с. URL: <https://www.monographies.ru/ru/book/section?id=5180>.
14. З виступу Джеффри Ерліха на Національній конференції «Партнерство та співпраця між державними органами влади та організаціями громадянського суспільства в Україні: успіхи та виклики», організованій офісом Координатора проєктів ОБСЄ в Україні у партнерстві із Адміністрацією Президента України та Міністерством молоді та спорту України і у співпраці із ОБСЄ/БДІПЛ та Офісом Ради Європи в Україні (18–19 грудня, Київ). URL: <https://www.prostir.ua/?focus=pro-satelitni-rahunky-spromozhnist-ohs-a-takozh-zrady-ta-peremohy-u-vzajemodiji-vlady-ta-hromadyanskoho-suspilstva>.
15. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ ОБСЄ : витяг з міжнародного документу від 29.06.1990 р. П. 26. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082.
16. Гарькін І.Н., Гарькіна І.А. Роль громадських організацій у розвитку будівельного комплексу. *Молодий вчений*, 2014. №5. С. 440–442. URL: <https://moluch.ru/archive/64/10327/>.
17. Роль негосударственных некоммерческих организаций в построении сильного гражданского общества // Министерство юстиции Республики Узбекистан. URL: https://www.minjust.uz/ru/library/own_publications/71192/.

Bohdana Cherniavska,

PhD Researcher of the Department of Administrative Law of the Law Faculty
of Taras Shevchenko National University of Kyiv